

УДК 330.341.42:339.91

Прушківська Е.В.

*кандидат економічних наук, доцент
Запорізького національного технічного університету***ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ****THE PRIMARY SECTOR OF THE ECONOMY
IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL DIVISION OF LABOR****АНОТАЦІЯ**

В статті виокремлюються характерні риси міжнародного поділу праці в умовах глобалізації. Проаналізовано роль первинного сектору економіки в національному та міжнародному поділі праці. Виявлено, що в країнах із трансформаційною економікою технологічна відсталість сільського господарства і промисловості не дозволяє ефективно використовувати сировину, яка видобувається, і переробляти її на товари з більш високою доданою вартістю в національній економіці. Обґрунтовано необхідність переробки продукції первинного сектору в національній економіці та вихід на міжнародні ринки з готовою та конкурентоздатною продукцією.

Ключові слова: первинний сектор, поділ праці, глобальна економіка, національна економіка, зайнятість, структура економіки, цивілізаційний рух.

АННОТАЦИЯ

В статье выделяются характерные черты международного разделения труда в условиях глобализации. Проанализирована роль первичного сектора экономики в национальном и международном разделении труда. Выведено, что в странах с трансформационной экономикой технологическая отсталость сельского хозяйства и промышленности не позволяет эффективно использовать сырье, которое добывается, и перерабатывать его на товары с более высокой добавленной стоимостью в национальной экономике. Обоснована необходимость переработки продукции первичного сектора в национальной экономике и выход на международные рынки с готовой и конкурентоспособной продукцией.

Ключевые слова: первичный сектор, разделение труда, глобальная экономика, национальная экономика, занятость, структура экономики, цивилизационное движение.

ANNOTATION

The article highlights the characteristic features of the international division of labour in the context of globalization. Analyzed the role of the primary sector in the national and international division of labour. It is revealed that in the countries with transformational economy technological backwardness of agriculture and industry makes effective use of raw materials that are extracted, and to convert it to products with higher value added in the national economy. The necessity of processing products of primary sector in the national economy and the international markets with competitive products.

Keywords: primary sector, the division of labor, global economy, national economy, employment, structure of economy, civilizational movement.

Постановка проблеми. Одним із ключових процесів, які сприяли формуванню просторової структури сучасного світового господарства, є міжнародний поділ праці. Його основним змістом є спеціалізація і кооперація між суб'єктами світових економічних відносин. На сучасному етапі розвитку міжнародний поділ праці і, як наслідок, вся структура світового господарства наскрізно охоплені якісними змі-

нами. Якщо розглядати світове господарство як внутрішню суперечливу єдність національних економік, що пов'язані міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками, то слідує, що міжнародний поділ праці як пов'язує, так і роз'єднує національні господарства. В цілому на сучасному етапі міжнародний поділ праці характеризується: розвитком спеціалізації та кооперування виробництва прогресивних технологій, що зумовлює деіндустріалізацію у промислово розвинених країнах; поглибленням спеціалізації у сфері продукування знань та поширення інформації; інтернаціоналізацією сфери послуг; тісним переплетінням продажу послуг з виробництвом і збутом товарів; експортом капіталу; загостренням конкуренції на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародний поділ праці – це закономірність міжнародних економічних відносин, яка означає раціональний спосіб використання суспільної праці в її межах. В цілому поділ праці на міжнародному рівні дає кожному учаснику вигоду незалежно від його рівня економічного розвитку та цивілізаційної стадії. Величина отриманих переваг значно різняться між країнами. В історії економічної думки механізм утворення цих вигод розкрито в теорії порівняльних переваг Д. Рікардо [1]. Але в реальному житті цей процес доволі складний і непрозорий, тому і згодом з'являлися нові теорії, які пояснювали економічну вигоду від міжнародного поділу праці через торгівлю: модель Хекшера-Оліна, парадокс Леонтьєва, теорема Рибчинського та ін. [2, с. 100–127].

На сучасному етапі є значна кількість фундаментальних публікацій та монографій як західних, так вітчизняних вчених, які досліджують проблеми міжнародного поділу праці. Серед найбільш авторитетних зарубіжних авторів слід назвати таких: Дж. Дайнінг, Е. Кар, П. Кругман, Г. Раггі, К. Омае [3–5] та ін. Значний доробок в економічній науці з даної проблематики зробили українські вчені, зокрема, О. Білорус, Я. Жаліло, Н. Кизим, Ю. Макогон, В. Рокоча, А. Філіпенко [6–11] та ін. Але недостатньо висвітленою залишається проблема ролі первинного сектору економіки в міжнарод-

ному та національному поділі праці для країн з різним рівнем економічного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна просторова структура розміщення продуктивних сил свідчить про деформації структури національної економіки країн із різним рівнем економічного розвитку. Тому дослідження міжнародного поділу праці це не тільки знання теорій міжнародного поділу праці, а й чіткі фахові розрахунки та глибокий аналіз економічних процесів для формування майбутньої стратегії розвитку національної економіки.

Мета статті полягає у виокремленні ролі первинного сектору економіки в національному та міжнародному поділі праці в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо зазначити, що ефект від участі у міжнародному поділі праці з точки зору окремого експортера чи імпортера не обов'язково співпадає із загальним ефектом для національної економіки. Тобто економічна вигода не співпадає із соціальною вигодою, оскільки зменшується зайнятість в країні. З точки зору інтересів нації, і навіть компаній, важко оцінити не стільки поточні збитки та вигоди, скільки перспективи набуття в подальшому конкурентоздатності національної продукції на світовому ринку. Слід орієнтуватися на те, якими будуть витрати в міру зростання й вдосконалення власного виробництва, оскільки поточні збитки можуть значно перекрити майбутні вигоди.

Про нерівномірність вигод від міжнародного поділу праці може також свідчити залежність розвинених країн від постачання сировини із країн, які розвиваються, і країн із трансформаційною економікою, тобто тих, які мають сировинну орієнтацію експорту.

В більшості країн із розвинутою економікою рівень споживання природних ресурсів більше, ніж їх наявний обсяг. Ресурсний дефіцит покривається за рахунок імпорту переважно із країн, які розвиваються. Значні сировинні потоки рухаються в три основні центри їх переробки: Північну Америку, Західну Європу, Південну та Південно-Східну Азію. Міграційні потоки сировини між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, безпосередньо відображаються і на структурі національної економіки. Зокрема, в країнах із розвинутою економікою, первинний сектор який поєднує галузі, пов'язані із видобутком сировини та її переробкою в напівфабрикати, а також галузі сільського господарства, лісового господарства та рибальства, займає незначну частку (частка ВВП у первинному секторі у загальній структурі складає 0,8–2,1%). Тоді як в країнах, які розвиваються, частка первинного сектору складає 25–60% [12].

З точки зору цивілізаційного руху суспільств первинний сектор був одним із перших в історії людства. До початку промислової

революції цей сектор відігравав провідну роль у світовій економіці. В межах первинного сектору основною галуззю було сільське господарство. Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується постіндустріальною стадією, а домінування первинного сектору в структурі національної економіки свідчить, як правило, про низький рівень економічного розвитку країни. Прикладом цього є країни Африки, в яких більша частина населення зайнята в сільському господарстві, а рівень життя населення залишається вкрай низьким, і економіка має недиверсифіковану структуру. Зазначимо, винятком є країни, в яких первинний сектор містить значну частку видобувних галузей і є основою економіки багатих країн Перської затоки, де економіка має високі темпи економічного зростання та високий рівень життя населення. В цілому країни, які багаті природними ресурсами, а життєздатність національної економіки забезпечується за рахунок експорту сировини на світовий ринок, мають монопрофільну структуру. Така структура призводить до зниження конкурентоздатності інших секторів економіки, посилює залежність від світової кон'юнктури цін на даний ресурс, і в цілому «сировинні доходи» дозволяють функціонувати національній економіці за даної економічної політики, яка породжує застій та стагнацію.

Світова глобальна криза 2007–2008 рр. вкотре продемонструвала, що домінування сировинних галузей у структурі національної економіки є однією із причин нестійкого економічного зростання та її залежності від коливання світової кон'юнктури цін. Зазначимо, що в період сприятливої світової кон'юнктури країни із сировинною спеціалізацією традиційно входять до числа лідерів за темпами економічного зростання (табл. 1).

Аналіз даних в посткризовий період по Україні та Росії свідчить, що в період сприятливої ринкової кон'юнктури темп економічного зростання коливалися в межах 5,9–10% і стрімке падіння в посткризовий період економіки України на 22,7 відсоткових пункти, а Росії – на 16,3 відсоткових пункти. Це є підтвердженням сировинної спрямованості експорту країни та його монопрофільності. Країни Центральної Америки (Нігерія і Колумбія), які є світовими експортерами сировини, демонструють відносно стабільні темпи зростання в докризовий і посткризовий періоди, оскільки мають диверсифіковану структуру експорту, а доходи від сировинного експорту спрямовують на розвиток внутрішньої економіки країни.

В період спаду економічної активності зниження експортних доходів у поєднанні із недиверсифікованою структурою експорту, яка обмежена у внутрішніх джерелах зростання, веде до підвищення ймовірності тривалої стагнації, що спостерігаємо в країнах із трансформаційною економікою. Вирішення даної проблеми лежить у подвійній площині: по-перше,

пасивне очікування покращення стану світового господарства, по-друге, перехід до активної політики управління економічною спеціалізацією на національному рівні. Ретроспективний аналіз світового розвитку свідчить, що це було характерним для періоду Великої депресії 1929–1930 рр., і подібні тенденції ми спостерігаємо і в період глобальної кризи на сучасному етапі.

Таблиця 1
Темпи економічного зростання країн із сировинною орієнтацією експорту в докризовий та посткризовий періоди

Країна	Роки				
	1997	2000	2007	2009	2013
Україна	-3,0	5,9	7,9	-14,8	1,9
Росія	1,4	10,0	8,5	-7,8	1,3
Бразилія	3,4	4,3	6,1	-0,3	2,5
Венесуела	6,4	3,7	8,8	-3,2	1,3
Південно-Африканська Республіка	2,6	4,2	5,6	-1,7	2,0
Нігерія	2,8	5,3	6,8	6,9	5,4
Колумбія	3,4	4,4	6,9	1,7	4,7

Джерело: складено автором за даними [13]

Важливо зазначити, що дана закономірність кризових явищ діє в усіх країнах світу. Не є виключенням і країни із трансформаційною економікою пострадянського простору, які входили в систему міжнародного поділу праці переважно за рахунок експорту сировини. На формування структури економіки цих країн вплинуло, з одного боку, наявність ресурсного потенціалу, а з іншого – технологічна відсталість сільського господарства і промисловості, яка не дозволяє ефективно використовувати сировину, яка видобувається, і переробляти її на товари з більш високою доданою вартістю в національній економіці. Переорієнтація на переробку сировини дозволить покращити рівень поділу праці в національній економіці, а також є потенціалом щодо збільшення ВВП, та в перспективі вихід на міжнародні ринки із готовою продукцією, а не сировиною.

Проаналізуємо частку ВВП та зайнятості у первинному секторі на основі компаративного аналізу країн світу з різним рівнем економічного розвитку в докризовий та посткризовий періоди (табл. 2). Статистичні дані свідчать, що докризовий і посткризовий періоди характеризуються доволі різними тенденціями для розвинених країн, тих країн, що розвиваються, і тих, що мають трансформаційну економіку. Зокрема, країни із трансформаційною економікою в докризовий і посткризовий періоди демонструють стрімке скорочення первинного сектору як за зайнятістю, так і за ВВП. Винятком стала Грузія, в якій відбулося збільшення зайнятості в посткризовий період (55,6%) і зменшення обсягу ВВП із 20% до 8,5%. Пояс-

нення щодо цих показників є здійснення економічних реформ в Грузії та збільшення зайнятості в первинному секторі й зменшення рівня тінізації економіки, а також підтримка розвитку сільськогосподарських виробників. На основі статистичних даних можна було б узагальнити, що країни із трансформаційною економікою рухаються в напрямку постіндустріальної економіки. Але якісні характеристики розвитку економіки цих країн свідчать про протилежне: процеси деіндустріалізації, сировинна орієнтація експорту та переважання торгівлі у структурі сфери послуг, а не галузей із продукування новітніх технологій, що є властивим для постіндустріальної стадії розвитку.

Таблиця 2
Частка ВВП та зайнятості у первинному секторі економіки країн світу за 2002 та 2013 рр.

Країна	2002		2013	
	первинний сектор		первинний сектор	
	Зайнятість, %	ВВП, %	Зайнятість, %	ВВП, %
РОЗВИНЕНІ КРАЇНИ				
Австрія	4	2	5,5	1,6
Канада	3	2	2	1,7
Німеччина	3	1	0,7	0,8
США	2	2	0,7	1,1
Японія	5	1	1,1	3,9
КРАЇНИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ. НОВІ ІНДУСТРІАЛЬНІ КРАЇНИ				
Бразилія	23	9	15,7	5,5
Індія	60	25	49	17,4
Китай	50	18	33,6	10
Мексика	20	5	13,4	3,6
Таїланд	54	11	38,2	12,1
Туреччина	40	13	25,5	8,9
КРАЇНИ ІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ				
Білорусія	27,6	13	9,4	9,2
Болгарія	26	14	7,1	6,7
Грузія	40	20	55,6	8,5
Литва	20	8	7,9	3,7
Латвія	15	5	8,8	4,9
Естонія	11	6	4,2	3,9
Таджикистан	67	19	48,5	21,1
Росія	11	7,0	9,7	4,2
Україна	24	13	5,6	9,9
Казахстан	20	10	25,8	5,2
Світ	39,7	4,0	34,5	6,0

Джерело: складено автором за даними [12]

В умовах кризи урядами окремих країн із розвинутою економікою було впроваджено низку антикризових програм щодо стимулювання розвитку реального сектору, оскільки фінансовий сектор, який займав у них «левоу» частку, зазнав значного падіння через глобальну фінансову кризу. Це й було основною причиною обгрунтування того явища, яке з огляду на

секторальні зрушення можна було б вважати відходом від теорії постіндустріалізму в розвинених країнах. Але, на наш погляд, розвиток реального сектору національної економіки дозволить збалансувати структуру економіки та знайти внутрішні резерви її розвитку.

Висновки. Необхідно узагальнити, що первинний сектор у національному та міжнародному поділі праці має виконувати роль не тільки сировинного приладку для глобалізованого світу, а й стати основою розвитку національної економіки. Для ефективного входження в структури міжнародного поділу праці необхідним є високоосвічене і патріотично налаштоване керівництво країни, послідовні виважені кроки у здійсненні структурної політики держави, а не механічне пристосування до попиту на продукцію на світових ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М.: Политическая литература, 1955. – 360 с.
2. Волгина Н.А. Международная экономика: [учеб. пособ.] / Н.А. Волгина. – М.: Эксмо, 2006. – 736 с.
3. Ohmae K. The End of Nation / K. Ohmae. – State. – Free Press, 1995. – 520 p.
4. Dunning J.N. The Theory of International Production // The International Trade Journal. – 1988. – № 1. – P. 41–56.
5. Кругман П. Пространственная экономика: города, регионы и международная торговля (The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / П. Кругман, М. Фуджита, Э. Венаблс, 1999.
6. Кизим Н. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: [монография] / Н. Кизим, В. Горбатов; Ин-т проблем развития общества. – Харьков: ИНЖЭК, 2005. – 274 с.
7. Міжнародні ринки ресурсів: [навч. посіб.] / [А.Б. Яценко, К.С. Мітюшкіна, Т.В. Марена]; ред. Ю. В. Макогон; М во освіти і науки України, Донецький нац. ун-т, Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. – К.: Центр учбової літератури, 2005. – 193 с.
8. Транснаціональні корпорації: [навч. посіб.] / Авт. кол.: [В.В. Рокоча, О.В. Плотников, В. Новицкий та ін.]. – К.: Таксон, 2000. – 302 с.
9. Жаліло Я.А. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ: [аналітична доповідь] / Я.А. Жаліло [та ін.]; нац. ін-т стратегічних досліджень; за ред. А.Я. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 103 с.
10. Глобальні стратегії Євросоюзу: [монографія] / [О. Білорус, Ю. Мацейко, І. Вітер]; Київський нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Міжнародний інститут глобалістики. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
11. Філіпенко А. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
12. Офіційний сайт Центрального розвідувального управління. Factbook [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html>.
13. Офіційний сайт Світового банку. GDP growth (annual%) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1/>.